

Pročitati stare pisce hrvatske

ham, Sanda; Mostarčić, Snježana

Source / Izvornik: Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 1998, 46, 164 - 172

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:786637>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: 2024-09-02

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

PROČITATI STARE PISCE HRVATSKE

Sanda Ham i Snježana Mostarkić

jezične su prilagodbe već duže vremena zanimljivim i aktualnim pitanjem na koje hrvatsko jezikoslovlje odgovara ukazujući na potrebu objelodanjanja starijih tekstova izvornim jezikom. Književnicima je iz 19. st. u ovostoljetnim izdanjima jezik redovito usklađivan s normom koja je u vrijeme novoga izdanja bila na snazi. Kada je riječ o književnosti 18. st. uglavnom se smatra da je izdavana u izvornom jezičnom obliku, a prema riječima J. Vončine: »Stare hrvatske pisce od naknadnog su preinačavanja spasila jasna pravila Akademijine serije *Stari pisci hrvatski*«. ¹ a temeljno je pravilo: »Osobito se ima gledati, da bude tekst svakoga pisca kritički izdan, da bude vjerno izradjen polag najboljih rukopisa ili gdje njih ne bi bilo, polag najstarijih štampanih edicija. Želi se, da budu sve znatnije razlikosti teksta raznih rukopisa i izdanja pobilježene ispod redka; isto se tako ište, da budu napomenuti svi znatniji popravci ili konjekture. Odstupati se od teksta izvornoga može tek u pravopisu, razumievajući i tu rieč u njezinom najstrožem značenju, koje isključuje sve promjene osobina fonetskih ili gramatičkih.« ² U pravilu se kaže da od izvornoga teksta nema drugih odstupanja osim pravopisnih, pa se u tom smislu uopće ne bi trebalo govoriti o jezičnoj prilagodbi teksta priređenom prema navedenom pravilu. Međutim, pravopisna je razina posebice zamršena jer za razliku od ostalih jezičnih razina koje valja zadržati potpuno nepromijenjenima, na pravopisnoj su promjene dopuštene u onoj mjeri u kojoj ne ugrožavaju izvornost teksta, odnosno, ne 'učitavaju' u tekst ono što u njemu nema i/ili ne 'zatamnjuju' ono što u njemu postoji. S obzirom na navedeno, opis će u ovom radu ³ pokazati da granica između transkripcije i prilagodbe nije uvijek jasna i čvrsta; da se uz najveću prirediteljevu pozornost može lako narušiti, a transkripcija prijeći u prilagodbu.

Našim se najvažnijim i najuglednijim prirediteljem književne baštine 18. st. svakako može smatrati Tomo Matić, autor mnogobrojnih izdanja u Starim piscima hrvatskim, a na njegovu se prirediteljsku djelatnost naslanja i najsuvremenija. S obzirom na čitanost i čitljivost Starih pisaca hrvatskih, velika je Matićeva zasluga u popularizaciji književne baštine, i kao umjetničke i kao jezične činjenice. Njegova se prirediteljska djelatnost, utemeljena na vrsnom poznavanju povije-

¹ J. Vončina, Kako priređujemo *Stoljeća hrvatske književnosti*, Jezik, god. 45., br. 3., Zagreb, 1998., str. 88.

² V. Jagić, *Predgovor u knjizi: Pjesme Marka Marulića*, Stari pisci hrvatski, Knjiga 1., Zagreb, 1869., str. 2.

³ Ovaj je rad inačica dvaju zasebnih radova nastalih na temelju priopćenja sa znanstvenoga skupa o Tomi Matiću koji su i zasebno objelodanjeni u *Zborniku o Tomi Matiću*, Zagreb, 1998. — Sanda Ham, *Jezikoslovna vrijednost Matićevih prilagodbi starih hrvatskih pisaca*, str. 275.–283.; Snježana Mostarkić, *Matićevo čitanje Relkovićeve Satira*, str. 167.–194.

snih, kulturnih, književnoumjetničkih i jezičnih prilika 18. st., obično ne promatra u kontekstu jezičnih prilagodbi i ne govori se o jezičnom prilagođavanju, nego kako i sam Matić redovito napominje u predgovorima Starih pisaca hrvatskih, riječ je samo o transkripciji, o takvom prijenosu starijih tekstova u suvremeni slovoпись »pri kojem težimo odrediti pravi izgovor pojedinog teksta prema fonološkome stanju što je vrijedilo za sredinu u kojoj je tekst nastao.«⁴ Prema navedenom, temeljno je pri transkripciji odrediti valjan izgovor, jer tekstovi bi trebali »biti tako priređeni da bi se danas mogli izgovoriti upravo kao što su se izgovarali u vrijeme svojega postanka.«⁵ Tragajući za izgovorom, a prema tomu i pretpostavljajući određeno ustrojstvo 'ispod' toga izgovora, Matić se oslanja na jezik samoga djela, ali ponajviše na ključne jezikoslovne spoznaje o jeziku književnika iz 18. st. koje čvrstim autoritetom zastupa Tomo Maretić, a u svezi se s tim Matić poziva i na dijalekatne osobine onoga kraja iz kojega je autor priređivanoga teksta. Prema tomu, Matićevo je 'čitanje' hrvatskoga jezika 18. st. načelno obilježeno Maretićevim pristupom, a pogrješnost se toga pristupa očituje pri transkripciji koja djelomično prerasta i u jezičnu prilagodbu. O pogrješnosti Maretićeva pristupa utemeljeno razlaže J. Vončina, pa se iste pogrješke mogu pripisati i dijelu Matićevih prosudbi koje su utemeljene na Maretićevu pristupu. O Matićevim prosudbama J. Vončina uglavnom ne govori, osim razjašnjavajući razlikovanje č i ć u Kanižlića i Ivanošića, a tada osporava Matićevu tvrdnju o njihovu nerazlikovanju.⁶ Od vjernoga prijenosa izvornika Matić odstupa u nekim pojedinostima koje se naspram cijele prirediteljske strpljive i vrijedne Matićeve djelatnosti čine pravim jezikositnicama, ali one ipak transkripciju čine prilagodbom, — riječ je bilježenju *h*, *dž*, *tj*, popratnom samoglasniku uz *r*, dugom jekavskom jatu i bilježenju naglasaka. Za ovaj se rad izdvajaju samo pitanja oko bilježenja *h* i popratnoga samoglasnika uz *r*, o tim se pitanjima želi potanje progovoriti jer su ona aktualnima poglavito tijekom 19. st., a na njih se različito odgovara tijekom 20. st. Postavke se utemeljuju na Matićevoj prirediteljskoj djelatnosti u Starim piscima hrvatskim, ali oprimjeruju samo Kanižličevom *Svetom Rožalijom* i Relkovićevim *Satirom*.

Za sve je pisce iz Slavonije Matićev stav o *bilježenju h* jednoobrazan, a uvijek prepoznatljivo maretićevski: »Narodni govor u Slavoniji ne zna glasa *h*, pa prema tome i stari slavonski pisci čas pišu *h*, gdje mu nema mjesta, a čas ga ispuštaju gdje bi ga trebalo pisati. U ovom izdanju nijesam dakako pisao *h*, gdje ga nema u pisaca, a gdje oni neopravdano pišu *h*, zadržao sam ga samo u nekim riječima, kod kojih se takovo pisanje održalo u pisaca i u rječnicima sve do kraja devetnaestoga vijeka, sporadički čak i duže, n. pr. (na)huditi, hrzati, hrvati se, hrđa, halat, holost,

⁴ J. Vončina, *Kako priređujemo Stoljeća hrvatske književnosti*, Jezik, god. 45., br. 3., Zagreb, 1998., str. 85.

⁵ Isto.

⁶ Vidi: J. Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU, Knjiga 368, Zagreb, 1975. str. 31.; Stari pisci hrvatski, Knjiga XXIV, Zagreb, 1940., str. XCII/XCIII.

mehko.«;⁷ »Mislio sam pak da će biti možebit bolje i kod transkripcije Grabovčeva teksta ostati vjeran načelu, kojega sam se držao kod izdavanja hrvatskih pisaca iz Slavonije, koji su također posve nevješti u upotrebi slova *h*: nigdje nijesam pisao *h* gdje ga nema u Grabovca, a gdje on piše *h*, pridržao sam to slovo u transkripciji samo ondje, gdje je, ma i posve slučajno — *napisano na pravom mjestu ili gdje se neopravdano h* (istaknule autorice) održalo u nekim riječima u pisaca i u rječnicima sve do kraja devetnaestoga vijeka, pače i duže, n. pr. nahuditi, hrvati se, hrzati, hrđa, holost, mehko.«⁸

Na temelju navedenoga može se zaključiti: Matić u bilježenju *h* ne vidi zajedničko književnojezično obilježje, nego pojedinačna odstupanja od dijalekta — u jeziku priređivanih tekstova ne vidi napor prema zajedničkom književnom jeziku, nego zajedničku jezičnu pogriješku. Valja napomenuti i to da je iz Matićevih književno-povijesnih i književnoteorijskih gledišta razvidno da između književnika uočava međusobne sveze i povezanost. Primjerice, J. Pasarić optužuje Relkovića da je »uveo onaj zlosrećni *h* u genitivu množine imenica«,⁹ a na to se godinu dana kasnije osvrće Matić utvrđujući da se »u Relkovićevoj *Gramatici* ne nalazi ni jedan genitiv plurala bez *h*, ali iz toga još ne slijedi da ga je naš gramatičar upravo uveo. Već prije nego je Relković izdao svoju gramatiku, bio je taj *h* više ili manje poznat hrvatskim piscima iz svih krajeva.«¹⁰ Iz navoda je razvidno da Matić uočava zajednička jezična obilježja u hrvatskih pisaca, pa se njegovo nepovezivanje pojedinačnih autorskih književnojezičnih izraza u zajednički književni jezik može prosuditi u kontekstu jezikoslovne misli njegovoga doba koja u starijoj književnosti vidi samo dijalekatnost i razjedinjenost jezičnoga izraza; Matić o pogriješnom bilježenju *h* zaključuje na temelju dijalekatnoga stanja jer smatra da upotreba *h* i u jeziku priređivanih autora treba odgovarati dijalektu, a ne smatra da u 18. st. postoji naddijalekatna jezična razina i da *h* pripada toj razini; Matić smatra da je *h* pravilno upotrijebljeno samo na onim mjestima gdje se upotrebljava i u njemu suvremenom jeziku, a taj je suvremeni jezik onaj u kojem je *h* u *hrvati se*, *hrzati*, *hrđa* neopravdano — dakle, jezik ograničen maretićevskom normom; Matić, u skladu s naprijed navedenim, transkribira ostavljajući *h* samo u nekim riječima u kojima je ono tijekom 19. st. i u njegovo vrijeme. Prema tomu, ovdje nije riječ o transkripciji jer u priređenom tekstu bilježenje *h* odgovara pretpostavljenom dijalekatnom stanju i/ili Matiću suvremenoj normi.

U književnika 18. st. *h* je bilo i dodatno morfološko obilježje kojim se bilježila dužina padežnoga (i osobnoga nastavka u 3. osobi prezenta, 2. i 3. osobi aorista), a redovito je kao oznaka dužine u genitivu i instrumentalu množine, odnosno pravopisni znak za razlikovanje padeža — Relkovićevo je gledište o tom sljedeće:

⁷ *Stari pisci hrvatski*, Knjiga XXVI, Zagreb, 1940., str. XCIV.

⁸ *Stari pisci hrvatski*, Knjiga 30, Zagreb, 1951. str. 19.

⁹ J. Pasarić, *O hrvatskom jeziku*, Vienac, XXIV, br. 45./46., Zagreb, 1892., str. 715.

¹⁰ T. Matić, *O književnom radu Matije A. Relkovića*, Vienac, XXV, Zagreb, 1893., str. 676.

»služi na kraju riči za rastaviti casus jedan od drugoga, napril. Nominativo plurali *ovi ljudi*. Genitivo plurali *ovih ljudi*.«¹¹ S obzirom na to da Matić smatra kako je *h* značilo isto što i danas znači slovopisna oznaka dužine iznad otvornika, tako i transkribira, a ispravnost Matićeve transkripcije podupiru i rimotvorni oblici prema kojima je razvidno da je *h* samo slovopisna oznaka dužine:

Kanižlić, str. 6.¹²

Bitche ovdí kervi danas joshter rika,
Gdí toliko vervi perjatih vojnikah

Kanižlić, str. 11.

Pod nyom *Cerna Zgoda*, illi s–cernim krilih
Udes nasheg Roda neprijately, cvili

Relković, str. 26.

Jer gdi neima takovih poslovàh
ondi neima Boxieg Blagosova

Relković, str. 42.

I svatovom Marame podili
koia faida sotakvima dillih

Matić, str. 46.¹³

Bit će danas krvi danas jošter rika
Gdí toliko vrvi perjatih vojnikā

Matić, str. 50.

Pod nom Crna zgodā ili s crnim krilī
Udes našeg roda neprijate], cvili

Matić, str. 20.

jer gdi nejma takovih poslovà
ondi nejma Božjeg blagosova

Matić, str. 31.

i svatovom marame podili
koja fajda s otakvimi dilī

Jednako kao što rima zasigurno otkriva da je *h* u genitivu i instrumentalu množine slovopisno, dakle neizgovorno, tako otkriva i da je *h* u lokativu množine neizgovorno, ali ga Matić transkribira kao da je izgovorno:

Kanižlić, str. 2.

...cvitjem cvate put, nek te po granah...
Xuberuchi prate, pticsice do stanah

Kanižlić, str. 18.

Shto je *Udes*? Kako komufe shto desi
Sugyeno je tako nyemu na nebesih

Matić, str. 43.

cvitjem cvate put, nek te po granah
žuberući prate ptičice do stanā

Matić, str. 56.

Što je udes? kako komu što se desi
suđeno je tako ņemu na nebesih

S obzirom na to da se svi Kanižličevi stihovi rimuju, nije razložno pretpostaviti da se samo lokativom množine narušava rima.¹⁴ Osim toga, Matićev je opis Kanižličeva jezika sam unutar sebe nedosljedan — ako *h* nije izgovorno jer ga dijalekt ionako ne poznaje, zašto bi bilo izgovorno u lokativu? Čini se da je Matićeva transkripcija i ovdje dosljedno na tragu znanosti njegovoga doba i

¹¹ M. A. Relković, *Nova Slavonska i Nimacska Gramatika*, Agram, 1767., str. 12. Navod je pravopisno osuvremenjen.

¹² Kanižličevi su stihovi iz pretiska *Svete Rožalije* (izdanja iz 1780.), Privlačica, Vinkovci, 1990.; Relkovićeve su stihovi iz pretiska *Satira* (izdanja iz 1762.), Privlačica, Privlaka, 1987.

¹³ Navodi su iz Matićeve transkripcije *Svete Rožalije*, Stari piscci hrvatski, Knjiga XXVI, Zagreb, 1940.; Matićeve transkripcije *Satira*, Stari pisci hrvatski, Knjiga 23, Zagreb, 1916.

¹⁴ U Relkovića se ne potvrđuju istovrsni primjeri.

Maretićeva zaključka da se lokativ množine u slavonskih pisaca završava na *h*,¹⁵ pa transkribira u skladu s tim — uvijek ga pišući, a ne u skladu sa samim tekstom iz kojega je ipak razvidno da, u Kanižličevim gore navedenim stihovima, lokativno *h* nije izgovorno. I inače se lokativno *h* pojašnjava kao dio padežnoga nastavka jer mu je tu po etimologiji mjesto,¹⁶ a Ivšić zapisuje da u lokativu množine u posavskom govoru nema *h*, ili lokativni nastavak za ženski rod navodi u obliku –*a/h*/, ali *h* ne bilježi u primjerima i poziva se na Maretićev zaključak da »Lok. pl. na –*ah* dolaze često i u slavonskih pisaca.«¹⁷ Zanimljivo je pripomenuti da Ivšić navodi i primjere iz književnoga jezika 19. st. u kojima je lokativni nastavak –*ih*, –*eh*, ali s dužinom na *i*, *e*,¹⁸ pa pomisao o tom da je *h* i u lokativu moglo imati ulogu kao u genitivu i instrumentalu ne treba potpuno odbaciti, a poglavito zbog toga što i neki gramatičari tako tvrde — primjerice, I. A. Brlić navodi da je *h* oznaka dužine (pravopisni razlikovni znak) ne samo u genitivu i instrumentalu, nego i u lokativu!¹⁹ Svakako valja uzeti u obzir činjenicu da se lokativnom *h*, u Matićevo doba, ali i danas, prilazi etimološkim kriterijem, a ne sustavnim kriterijem zadanoga sinkronijskoga jezičnoga stanja.

Zaključak da Matić ne poštuje kriterije koje mu nameće sam tekst podupire i njegov prirediteljski postupak s genitivom množine pridjevno–zamjeničke sklonidbe; Matić ovdje slovopisnom *h* pripisuje vrijednost fonema, iako se tomu protivi rimarij na isti način na koji se odupire genitivnomu *h*, nastavku –*a(h)*:

Kanižlić, str. 97.

I to ima csudna fverhu vodah' oftalih
Serдца ladi trudna, razlagjena pali

Matić, str. 122.

I to ima čudnu svrhu voda' ostalih
srca ladi trudna, razlađena pali.

Relković, str. 23.

Jer u pismu sva uredba f toy
svakbi znao od duxnostih svojih

Matić, str. 17.

jer u pismu sva uredba stoji
svak bi znao od dužnosti svojih

Ne može se reći da odnos likova *ostalih/pali*, *stoji/svojih* odgovara rimotvornim zahtjevima, a upravo takvo je Matićevo čitanje. Pridodaju li se i naglasna obilježja: *stojī/svojī*, jasno je da je riječ o čistoj rimi. Međutim, drugi su prireditelji i u pridjevnoj sklonidbi izostavljali završno *h*, a to izostavljanje označavali su izostavnikom:

Relković, str. 4.

Za svidocsbu svih oblaftih ovih
zaklinyamse velikomu Jovi

Bratulić, str. 19.²⁰

Za svidočbu svih oblasti ovi'
Zaklinjam se velikomu Jovi.

¹⁵ T. Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad JAZU 180, Zagreb, 1910., str. 161.

¹⁶ J. Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU 368, Zagreb, 1975., str. 86.

¹⁷ S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU 196, Zagreb, 1913., str. 140.

¹⁸ Isto, str. 231.

¹⁹ I. A. Brlić, *Grammatik der Illyrischen Sprache*, Ofen, 1883.

²⁰ Matija Antun Reljković, *Satir iliti divji čovik*, priredio J. Bratulić, Privlačica, Vinkovci, 1996.

Oblik *svih* svjedoči nam da prireditelj priznaje završno *h* u genitivu množine pridjevne sklonidbe, a oblik *ovi'* da je svjestan kako bi čitanje *h* pravu rimu pretvorilo u nepravu. Isti je postupak i za oblike u kojima je *h* umjesto *j*, *smiheš* umjesto *smiješ* ili *nasmiha* umjesto *nasmija*. Mijenjajući *smij* u *smih*, Relković mijenja i *smijati* se u *smihati* se. Matić u potonjem primjeru *h* zamjenjuje sa *j* te u skladu s tim i transkribira. Međutim, i riječ *smih* može se javiti kao *smij*:

Relković, str. 44.

Proidite se takvi lakerdia
koje nisu nego vridne smiha

Matić, str. 33.

Projdite se takvi lakrdija,
koje nisu nego vridne smiha!

Ovdje Matić ostavlja čitanje *smiha*, iako na taj način ukida rimu: čitajući *lakrdija/smiha* rima je izgubljena, ali čitajući *lakrdija/smija* rima je sačuvana.

Na sličan način kao Relković, svoje rime gradi i Kanižlić:

Kanižlić, str. 91.

Tko uzgoru igye, tribamuje grihe,
Jer shnyima neprigye, da opere prie

Matić, str. 117.

Tko uz goru ide, triba mu je grihe,
jer š nima ne priđe, da opere prije.

Samo ako *grihe* čitamo kao *grije*²¹ ostvarit će se rima: *grije/prije*. Međutim, Matić se više oslanja na sebi suvremenu normu, nego na usustavljenost teksta.

Opisujući Kanižlićev jezik i njegovo bilježenje *popratnoga samoglasnika uz r*, J. Vončina govori i o povijesti takvoga slovopisnoga rješenja: »Fonološki sustavi tuđih jezika ne poznaju vokalno *r*, pa se *izgovor* (istaknule autorice) toga glasa olakšavao popratnim vokalom... takav način bilježenja preuzet je i u hrvatske latinične tekstove... bilježenje je popratnoga vokala bilo zajedničko svim našim starim književnicima...«²² Zanimljivo je pripomenuti i o dijalekatnom stanju, navesti Ivšićevo svjedočenje o izgovoru popratnoga samoglasnika u posavskom govoru: »U pjevanju sam i kazivanju stihova slušao *er* mjesto *r*, na pr: cerni..., dervo... kerčmarice (u pjevanju, Kaniža)«²³ Međutim, J. Vončina odlučno odbacuje mogućnost da u Kanižlića *r* nema samoglasničku ulogu kao što to navodi Ivšić za posavski govor.²⁴ I napokon, riječi J. Vončine usmjeruju i suvremene prireditelje: »Naša je dijalektologija otkrila kako popratni samoglasnik u izgovoru poznaju dva narječja: čakavsko i kajkavsko. Stoga moramo prihvatiti načelo da u onim djelima dopreporodne hrvatske književnosti kojima je narječna osnovica čakavska ili kajkavska slogotvorno *r* valja prenositi dvoslovima *ar* ili *er* (*barz* ili *berz*, a ne *brz*). Budući da u štokavskom narječju takvo glasovno stanje nije potvrđeno, u tekstovima te narječne osnove opredjeljujemo se za transkripciju *brz* (a ne *barz* ili *berz*).«²⁵

²¹ Pretpostavljajući stanje koje S. Ivšić potvrđuje u posavskom dijalektu dajući primjer: »grija (: grijeha, često).« Vidi: S. Ivšić, navedeno djelo, str. 199.

²² J. Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU 368, Zagreb, 1975., str. 50.

²³ S. Ivšić, navedeno djelo, str. 176.

²⁴ J. Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU 368, Zagreb, 1975., str. 50.

²⁵ J. Vončina, *Biblioteka Stoljeća hrvatske književnosti, Tekstološka načela*, Zagreb, 1995., strojopis, str. 17.

Kanižlić je jedini književnik uz kojega Matić daje napomenu da je u izvornom tekstu zabilježen popratni samoglasnik uz *r* — napomena je u svezi s bilježenjem naglasaka, ali ni tu Matić izriječom ne kaže da je svako Kanižličevo *er, ar* bilježio kao *r*. Uz druge književnike nema ni takvih, makar neizravnih napomena o transkripciji, a trebalo ih je dati jer je pisanje popratnoga samoglasnika izrazito, stalno i tradicijsko slovopisno rješenje — općim je obilježjem u 18. st., tek je sedamdesetih godina 19. st. napušteno, a do toga je doba i središtem brojnih jezikoslovnih dvojbi i polemika i to ne samo kao slovopisno pitanje, nego i kao izgovorno. Gledište suvremenoga jezikoslovlja da se popratni samoglasnik uz *r* nije izgovarao, izvori iz 19. st. i niječu i podupiru. Primjerice, priređujući 1857. *četvërto* izdanje Relkovičeva *Satira*, prireditelj J. Jurković kaže: »Za poluglasnik onaj pred *r*-om, kad slijedi za njim jedan ili više suglasnikah, pridèržao sam znak è, za ništa drugo, nego što mu je obviknuo u pisanju i čitanju narod naš koji se služi latinicom, pa bi mu smetalo, da ga sad na jedan put neima.«²⁶ Usuprot tomu, J. Vitanović pišući 1872. *Slovnicu hèrvatskoga jezika* izravno kaže: »Morda se tkogod začudi, što učim, da samoglas *r* valja pisati èr. Tomu velim da se i meni čudno čini, ali kad je takov propis.«²⁷ (Misli se na Mažuranićev propis iz 1862., 1864.) Četiri je godine poslije Vitanovičeve slovnice objelodanjena Veberova — *r* je ondje pisano bez popratnoga samoglasnika, ali je ipak uz *mukli glasnik è* opširno pojašnjenje koje ukazuje i na izgovornu vrijednost, a ne samo slovopisnu: »Mukli glasnik è stoji pred *r*-om, za kojim u jednoj slovcu slijedi jedan ili više suglasnikah, ter se izgovara muklo glasom, posve jednakim glasom, kojim se od prednjega suglasnika na *r* prelazi; n. p. pèrst, vèrt... Kod nas Hrvatah govore na nekih otocih dalmatinskih mjesto mukloga glasa pred *r*-om otvoreno *a*, a u Zagorju *e*... ovamo ide i hercegovački *čarni* mjesto *cèrni*...; ali većina je naroda zadržala mukli glas pred *r*-om, koji se u knjigah bilježi znakom è. Piscu, koji drže, da *r* u tom slučaju služi za glasnik, izpuštaju è pred *r*-om...«²⁸ Navedena mišljenja ne daju jednoznačnoga odgovora na pitanje o izgovornoj/slovopisnoj vrijednosti popratnoga samoglasnika uz *r*, čak ni u svoje doba, pa onda odgovora o istom pitanju u književnom jeziku 18. st. ne treba u njih ni tražiti, ali je ipak razložno napomenuti da ni suvremenici norme u kojoj je normativnim slovopisnim pravilom bilo pisati èr, nisu suglasni kada je izgovor u pitanju — a Matićeva je transkripcija posve sigurna iako je riječ o književnojezičnom razdoblju o kojem nemamo tako brojnih svjedoka kao u 19. st.

Svjedočiti o izgovoru popratnoga samoglasnika tijekom 18. st. mogu gramatičari iz 18. st., ali ni njihova mišljenja ne daju temelja za jednoznačan odgovor. Relković smatra da je *r* »neglasovito« (suglasničko), a »glasovito« (samoglasničko) *e* koje je između kojeg »neglasovitoga slova« i »neglasovitoga« *r* valja izgovoriti tako da se »na neki način odgrize da niti visokoga niti niskoga glasa ima,

²⁶ J. Jurković, *Predgovor k četvèrtomu izdanju*, u knjizi M. A. Relkoviča *Satir*..., Osiek, 1857., str. XII.

²⁷ J. Vitanović, *Slovnica hèrvatskoga jezika za nižu realku*, Osiek, 1872.

²⁸ A. Veber, *Slovnica hrvatska*, Zagreb, 1876., str. 5/6.

nego se ona dva konsonanta potresavši jezikom, kako da ne bi *e* ni bilo među njima, izreknu.«²⁹ Iz navoda nije posve jasno izgovara li se popratni samoglasnik muklo ili se uopće ne izgovara, a Relkovićev suvremenik, M. Lanosović, navodi da se popratno *e* samo napola izgovara,³⁰ — ali se ipak izgovara! Prema svemu rečenomu, najčvršći bi oslonac u potrazi za izgovornom ili slovopisnom vrijednosti popratnoga samoglasnika trebao biti autorov tekst, a u tekstu se, primjerice, Relkovićeva Satira potvrđuje rima postignuta izgovorom popratnoga samoglasnika — *Minerve/merve*:

Relković, str. 4.
I takomi Pluta y Minerve
nesumnyte od toga nimerve

Matić, str. 4.
I tako mi Pluta i Minerve
ne sumńite od toga ni mrve

koju transkripcija, oslonjena na mišljenje da se popratni samoglasnik ne izgovara, ukida pa je isti postupak i svih sljedećih prireditelja.³¹ Slično je i sa sljedećim stihovima:

Relković, str. 47.
A kad budeš shnyme u pofteľy
i on tebe primi y zagerli

Matić, str. 34.
A kad budeš š nime u postelji,
i on tebe primi i zagrlj

u kojima je jedini nositelj rime samoglasnik *e*, *postelji* — *zagerli*, a uz odgovarajuće naglašivanje: *postèlji* — *zagèrlj*. Doduše, rima je i sa samoglasnikom *e* nepravilna, no bez njega uopće ne postoji, a upravo se na potonje rješenje odlučuju svi prireditelji: *postelji* — *zagrlj*. Primjera je poput navedenih na žalost malo; u ostalim slučajevima popratni samoglasnik nije rimotvoran, pa je svejedno čita li se *r* ili *er*:

Relković, str. 25.
A ti Luka otidi u derva,
iere finko vech imamo merva.

Matić, str. 19.
A ti, Luka, otidi u drva
jere, sinko, već imamo mrva.

Kanižlić, str. 72.
Raferdife, vrie, i od zemlye cerne
Skocsi, terfe vie, val na vala ferne

Matić, str. 101.
Rasrdi se, vrije i od zemlje crne
skoči ter se vije, val na vala srne.

Prikazana i navedena mišljenja i primjeri naslućuju da se pitanju popratnoga samoglasnika uz *r* traži potanjega i jasnijega odgovora, a u svezi s tim i ponešto drukčijega prirediteljskoga stava. Iako malobrojni, primjeri u kojima se može pretpostaviti da se popratni samoglasnik čitao (makar samo zbog rimotvornosti)

²⁹ M. A. Relković, navedeno djelo, str. 11. Navod je pravopisno osuvremenjen.

³⁰ »...wird nur halb ausgesprochen« — M. Lanosović, *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache*, Ofen, 1778., str. 4.

³¹ Primjer *Minerve/merve* navodi J. Vončina u znanstvenom priopćenju Stilske osobine »Satira«, iznoseći mišljenje da popratno *e* nije izgovorno te da se rimom *Minerve/mrve* Relković još jednom očitovao kao »nediscipliniran stihotvorac«, što uistinu nije rijetkost u *Satiru*. Vidi u zborniku *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*, JAZU, Osijek, 1991., str. 189.–191., posebice str. 191.

dostatni su da se uz čvrsto temeljno načelo izostavljanja popratnoga samoglasnika ipak dopusti i pokoje odstupanje.

Jezikoslovlje je Matičeva doba odgovaralo na pitanja postavljena u ovom radu na svoj način i u okviru svojih znanstvenih dosega, a Matić slijedi taj način ostajući u zadanim okvirima. Koliko njemu suvremena jezikoslovna misao griješi, toliko griješi i on sam pretvarajući transkripciju u jezičnu prilagodbu. Međutim, ni naše suvremeno jezikoslovlje još ne daje jednoznačnih odgovora na pitanja postavljena u ovom radu pa je posve moguće i vjerojatno da ni suvremeni prirediteljski naponi ne bi dali većih odmak od Matičevih. Za čitatelja to znači da čitajući staroga pisca čita, osim izvornoga jezika, i neke od jezičnih sastavnica prirediteljeva vremena, a koje ne pripadaju izvornomu jeziku. Na taj način transkripcijsko načelo »pri kojem težimo odrediti pravi izgovor pojedinog teksta prema fonološkome stanju što je vrijedilo za sredinu u kojoj je tekst nastao«³² nije dosljedno provedeno.

Sažetak

Sanda Ham i Snježana Mostarkić, Pedagoški fakultet, Osijek
UDK 801.4:808.62, znanstveni članak
primljen 9. 2. 1999., prihvaćen za tisak 24. 3. 1999.

Summary

Reading Old Croatian Writers

The author considers how justified and consistent have been the linguistic criteria applied in editing of the old Croatian writers's works in the 20th century.

POMODNA OSOBNA IMENA

Anđela Frančić i Milica Mihaljević

roblemu osobnih imena stranoga podrijetla moguće je pristupiti s različitih stajališta. Ovaj je rad dio sveobuhvatnog istraživanja osobnih imena stranoga podrijetla zabilježenih u *Registru stanovnika Međimurja*. Na znanstvenom skupu *Hrvatski filološki skup*, održanom u Opatiji od 25. do 27. lipnja 1998., analizirale smo problem pomodnih osobnih imena sa stajališta jezičnih dodira (dodir izvornoga jezika iz kojega ime potječe i hrvatskoga). Budući da nam se čini da su takva imena problem i za kulturu hrvatskoga jezika, odlučile smo ovdje tom

³² J. Vončina, *Kako priređujemo Stoljeća hrvatske književnosti*, Jezik, god. 45., br. 3., Zagreb, 1998., str. 85.